

SZEMLE

Cristina Neagu, *Servant of the Renaissance, The Poetry and Prose of Nicolaus Olahus*, Bern, Peter Lang, 2003, 439 p.

Nem szokás olyan monográfiát recenziálni, amelynek megjelenése óta sok idő eltelt, hiszen a szakkönyvek az idő előrehaladtával nem beérni, csak elavulni tudnak. Ezzel a kötetrel azonban más a helyzet. Jóllehet, immáron tizenegy éve látott napvilágot, a hazai szakirodalomban csak elvétve találni nyomát annak, hogy a korszak és a téma kutatói ismernék. (Sőt, a rangosabb fórumokon megjelent recenziók is sokkal inkább könyvajánlók, mintsem alapos könyvismertetések. L. Piotr URBANSKI = *Renaissance Quarterly*, Vol. 58[2005], 970–972.; Maria CRĂUCIU = *Journal of Ecclesiastical History*, Vol. 58 [2007]), 343–344.) Pedig Cristina Neagu vállalkozása akkor is szót érdemelne, ha történetesen teljes kudarcot vallott volna. A román szerző azonban nemcsak hogy összességében sikerrel járt, hanem az elmúlt másfél évtizedben, mondhatni, Oláh Miklós irodalmi munkásságának a legelismertebb kurrens szakavatottjává vált, ami mellett viszont már semmiféleképpen nem mehetünk el szó nélkül. Elsősorban azért, mivel mind a mai napig adós a magyarországi kutatás egy Oláh Miklós-monográfiával, míg szlovák, román, de már angol nyelven is hozzáférhetőek olyan mai tudományos igényű készült tanulmánykötetek vagy szakkönyvek, melyek Oláh munkásságát dolgozzák fel (pl. V. BUCKO, I. S. FIRU–Corneliu ALBU, stb.). Szemes József monográfiája fontos munka, ám sok tekintetben nem tesz eleget azoknak az elvárásoknak, melyeket egy modern, kritikai igényű monográfiával szemben támasztani szokás.

E kulturális adósságunknak a következményeit plasztikusan példázzák ennek a kötetnek a hiányosságai, melyek ezért nem minden esetben a szerzőnő számlájára írandók: saját kutatási eredményeinket szélesebb körben kellene közölnünk, különben a nagy nemzetközi kutatások vezetői nem fogják azokat (el)ismerni, így ismertetni sem. Oláh Miklós munkásságának pozicionálása mindannyiunk közös feladata, s mint annyi minden más területen, itt is kooperációra és dialógusra volna szükség a jövőben – ez a kötet egyszersmind erre is figyelmezteti a hazai olvasóit.

Cristina Neagu 2001-ben az Oxfordi Egyetemen védte meg doktori disszertációját, melyet Oláh költészetéről, elsősorban a *Codex carminum*ként (ELTE EK, Ms. H 46) ismert kötet darabjairól írt. Talán a terjedelem feldúsítása érdekében, vagy épp azért, mivel Oláh verseinek jelentős része amúgy is prózai közegben (ti. a *Leveleskönyvben*) szerepel, Neagu disszertációját kibővítette és a monográfiát immáron nem csupán Oláh verseinek, hanem egyszersmind prózájának is szentelte. A szándék mindenféleképpen értékelendő, ám a kibővítés végül számos hátulütővel is járt. A monográfia a címben ígért témát csak részben járja körül, a szerzőnőnek nem sikerült olyan átfogó elemzést nyújtania Oláh prózájáról, mint amelyet a költészetéről ad/szolgált. Cserébe azonban kárpótól számos egyéb eredménnyel, amint az alábbiakban világosan kiderül. Az előszóban megfogalmazott célkitűzések javarészt teljesülnek: (1) a szerzőnő új és egységes elemzést nyújtja Oláh verseinek, és (2) a feldolgozott források ismertetése és a kitűnő bibliográfia

közzététele révén újabb kutatásokat hív életre a jövőben.

A kötet a következőképp épül fel: Neagu két nagyobb fő fejezetben járja körül Oláh írásművészetét, klasszikus elrendezésben a tágabb témától indulva fókuszál rá fő kutatási területére. Az első fő fejezet három alfejezetre és egy összegzésre bomlik: ezekben Neagu a kályhától indulva (Oláh irodalmi műveltsége, humanista ideálja stb.) jut el az egyes lírai–próza alkotásainak bemutatásáig. A második alfejezet, mely a verseknek lett szentelve, tulajdonképpen előfutára a második fő fejezetnek, mely nyilvánvalóan Neagu kutatásainak fő gócpontját képezi.

Neagu a kötetet természetesen egy biográfiai bevezetővel (I/1) kezdi: röviden vázolja Oláh karrierjének kezdetét, az öt érv legkorábbi hatások áttekintésével a mohácsi vészig (II. Ulászló, majd II. Lajos udvarában, 1510–1526), önkéntes száműzetését, a németalföldi humanizmussal való találkozását és humanista ideáljának megszületését (Mária királyné mellett, 1526–1542), s végül az ún. második magyar periódusát (I. Ferdinánd és I. Miksa mellett, 1542–1568). Ezt követően tér rá Oláh humanista ideáljának bemutatására, melyet röviden szólva a *vir civilis* fogalmával igyekszik körülírni.

A következő alfejezet (I/2) Oláh verseiről, azaz az alcím szerint a szavak erejéről szól. A korpusz ismertetése során a mintákat és költői modelleket kellő mélységgel prezentálja: Erasmus személyes hatása megkerülhetetlen, de legalább ilyen fontos megemlíteni Janus Pannoniust vagy Ovidiust mint példaképet, imitálandó költőket. Ezt követően azonban Neagu izgalmas próbálkozásának lehetünk tanúi: Oláh verseit a szónoki beszédek kategóriái mentén csoportosítja s elemzi. Így az első csoportot a szemléltető beszédnek megfelelően dicsőítő és szidalmazó versek (*laus* és *vituperatio*) alkotják, de a szerzőnő ide sorolja a panegyricusnak is érthető gyászverseket, sőt az epigrammákat is, melyeknek a főbb jegyei (*gravitas* és *ludus*) a szemléltető beszéd főbb jegyeinek is megfeleltethetők.

A szerzőnő a verseknek kontextusát (ti. fizikailag is szöveggörnyezetét) adó *Leveleskönyv-*

vel és egyáltalán a levelekkel kezdi a próza művek vizsgálatát. A kiindulás teljesen megalapozott és helyénvaló, a kivitelezés, tehát a tartalmi kifejtés azonban itt nem éri el azt a színvonalat, mint a lírát érintő fejezetekben. Pedig az nyilvánvaló, hogy Neagu hatalmas forrásfeltáró munkát végzett, kiváló bibliográfiát állított ugyanis össze az idevágó szakirodalomból, és ami még fontosabb, létrehozott egy listát az eddig kiadatlan levelekről is. Szükségtelen hangsúlyozni, milyen nagy segítséget jelent ez a lista Oláh leveleinek kiadásakor. Mégis, mivel a szerzőnő ilyen hatalmas anyagot próbál mozgósítani a versek kontextusba való helyezése érdekében, a bemutatás szükségszerűen felületesebb lesz.

A próza művek közül természetesen a vizsgálat tárgyát képezik a *Hungaria* és az *Athila*. A két mű népszerűségét méltatva a szerzőnő megjegyzi, hogy tudomása szerint a mai napig egyetlen kommentátor sem elemezte a két művet másként, mint egymástól különálló műveket, holott nem nehéz belátni, hogy a két mű eleve összetartozott (201). Ez a kijelentés mindenféleképpen erős. Azt a gyanút implikálja ugyanis az olvasóban, hogy Neagu nem olvasta a magyar nyelvű szakirodalmat, ami egyébként könnyen érthető volna, ha nem botlanánk lépten-nyomon magyar cikkekre való hivatkozásokba. [Neagu épp az említett résznél Fodor Istvánt is említi, akinek fontos munkája a *Hungariáról* német nyelven is hozzáférhető.] Fel lehetne sorolni Kardos Tibortól Fodor Istvánig jó néhány olyan kutatót, akik a *Hungariát* az *Athila* előzményeként értelmezték, s mint ilyet együtt elemezték, de talán épp elég, ha arra gondolunk, hogy 1934-ben Eperjessy Kálmán és Juhász László a két művet közös kritikái kiadásban adta közre – s amennyiben nem tévedek, azóta is minden, e két művet vizsgálati tárgyának kitűző munka alapját ez a kiadás képezi. [A kiadók így írnak az előszóban: *Nicolaus Olahus, Hungaria – Athila*, ed. Colomannus Eperjessy, Ladislaus Juhász, Budapest, K. M. Egyetemi Nyomda, 1934, IV: „Olahus enim historiam Hungarorum totam conscripturus erat (A 3, 18), cuius pars prima Hungaria, secunda Athila fuerunt.” – Azaz: Oláh ugyanis a ma-

gyarok teljes történetét akarta megírni, aminek az első része a *Hungaria*, a második az *Athila* volt.] Ilyen és hasonló tévedések elő-előkerülnek a monográfiában másutt is, de leginkább a kötetnek ebben az alfejezetében.

A monográfia erényeihez irandó az az alfejezet, mely Oláh teológiai műveit ismerteti egyházpolitikai működésének fényében. A devocionális alkotások mindezidáig nem képezték tudós elemzés tárgyát, ezért mindenféleképpen üdvözlendő Neagu kísérlete. Az itt bemutatott szövegek nem rendelkeznek modern kiadásokkal, ami egyrészt az eddigi érdektelenséget mutatja, másrészt megnehezíti a mai kutató munkáját. Neagu e fejezetben felmutatott eredményei úttörő jellegűek, s mindenféleképpen folytatást kívánnak.

A második fő fejezet erős, jól felépített szövegegységet alkot – látszólag. Neagu törekvése itt nem kevesebb, mint egy kritikai kiadás elkészítése Oláh verseiből. A fennmaradt kéziratok és nyomtatványok enumerálása után egy alapos, kiváló jegyzetapparátussal ellátott szövegkiadást találunk. Kissé talán modorosnak vagy avítottnak hat, hogy Neagu diplomatikai átírást alkalmaz: a ligatúrák feloldását kurzívált írással jelölte, a konzonáns *i*-t és *u*-t és a nagybetűket, sőt még az olyan ortográfiai változatokat (mint pl. *femina* helyett *faemina*, vagy a mellékjelek használata: *multó* a *multo* helyett) is betűhíven hozta, melyeket modern kiadásokban nem szokás átvenni. Mindez azonban semmit sem von le az eredményből. Az azonban sajnálatos, hogy a szerző nem jelölte azokat a helyeket, ahol ő új olvasatokat kínál a Hegedüs- vagy Juhász–Főgel-féle kiadásokhoz képest. Ez az eljárás megnehezíti az olvasó munkáját, ugyanis kénytelen maga összeolvasni a korábbi kiadásokat az újjal, hogy megtudja, mely szöveg helyek kerültek revideálásra. A kiadás minden egyes elemét nem volt módom összevetni a korábbi kiadásokban található változatokkal, azonban így is találtam olyan óriási tévedéseket, melyekre minden bizonnyal nincs ésszerű mentség. A legsúlyosabb talán a 76. carmenként feltüntetett költemény, melyet Neagu egy Pray György által kiadott levél alapján közöl. Sajnálatos módon az itt idézett vers azonban

nem egy eddig ismeretlen Oláh-vers, hanem egy *Aeneis*-cítátum (III, 493–495), melyet Oláh egy Nádasdyhoz írt levelében idéz. A hibát tetézi, hogy ugyanennek a levélnek a végén Oláh Brodarics-epitaphiuma is megtalálható, ezt azonban a verseket újra sajtó alá rendező kutató elfelejtette a Brodarics-epitaphiumnál (carm. 57.) megemlíteni.

A két fő fejezetet nagyon gazdag melléklet követi: elsőként a *Processus sub Forma Missae* című alkotásról közöl a szerzőnő egy tanulmányt. Bár ennek az alkímiai műnek a szerzősége mai napig vitatott, Neagu azzal, hogy Oláh prózai művei közt tárgyalja, letette a voksát ezt a kérdést illetően. E korai bizonytalankodás után a monográfia megjelenése óta számos előadásban és tanulmányban fejlesztette tovább elméletét, ám úgy tűnik, egyelőre nem győzte meg maradéktalanul kutatótársait. [NEAGU, Cristina, *The “Processus sub Forma Missae” and Nicolaus Olahus*, Studi Umanistici Piceni XXIX (2009), 387–395. – Neagu cikkeit ismeri, ám vele ellentétes állásponton van pl.: LÁNG, Benedek, *Unlocked Books, Manuscripts of Learned Magic in the Medieval Libraries of Central Europe*, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 2008, 158–160.]

A melléklet további részeiben Neagu az olvasó rendelkezésére bocsát olyan segédleteket, mint egy kronológia, egy igen bőszeges Oláh-családfa (mind a Drakula- és mind a Hunyadi-ággal) és egy prozopográfiai appendix, mely a monográfiában szereplő fontosabb személyek (pl. Bakócz Tamás, Verancsics Antal vagy Újlaki Ferenc) rövid életrajzát hozza a legfontosabb szakirodalmi tételekkel kiegészítve. Nem szükséges hangsúlyoznom, mennyire hasznos segédletek ezek, nem kevésbé, mint a kötet végén szereplő bibliográfia és névmutató.

Végül, de nem utolsósorban egy apróságnak tűnő, ám valójában nagyon is fontos gesztust tett a szerzőnő a nyelv- és a névhasználatban, mely a tudományos diskurzusoknak örök vitapontja. Neagu ugyanis túllépett a hagyományos nemzeti ideológiáknak alávetett irodalomtörténetírás keretein, s egy *lingua francá*t igyekezett választani kutatási eredményeinek ismertetéséhez. Nyilvánvaló ez nem csupán abból, hogy

angolul írta művét, hanem az is jól mutatja ez irányú elkötelezettségét, hogy a személyneveket, jelesül Oláh nevét is következetesen mindig végig latinul írta. Oláh Miklós nála – nagyon helyesen – Nicolaus Olahus; nem Nicolas Valahul, nem Oláh Miklós és nem is *Mikuláš* Oláh. Talán ideje volna megfontolás tárgyává tenni, hogy a hazai diskurzusban is áttérjünk annak a névnek a használatára, melyet a humanista autográf szignóiból oly jól ismerünk. Fájdalom, a szándék ellenére olykor azonban mégsem sikerült következetesen alkalmazni ezt az elvet. Lehet ugyanis vitatkozni azon, hogy Enea Silvio vagy Aeneas Silvius Piccolomini írjunk, de hogy Petrarcat csak a francia és angolszász diskurzusban írják Petrarchnak, az is bizonyos; ahogyan Stephanus Hegedüs sem létezett ebben a formában, csupán a latin nyelvű kiadás kedvéért írta Hegedüs István e formában a nevét (168). Az ilyen esetekben is jobb lett volna az auctor által használt formát alkalmazni. A személynév-használatához hasonlóan helyesnek tűnik az az eljárás, hogy a szerzőnő a városneveket mai alakjukban hozza – bár ez az eljárás sokszor anakronisztikusnak hat talán, a többnyelvű szász városok esetében pragmatikus döntésnek bizonyult, hiszen nehéz volna amúgy eldönteni, hogy pl. Szeben városát latin (Cibinium), német (Hermannstadt) vagy magyar nevével volna-e érdemes említeni, mikor ma a térképen román nevével (Sibiu) találkozunk. A nyelv kérdéséhez tartozik még az idézési technika is. Neagu látszólag következetesen mindig a forrásnyelvet idézi (ami többnyire latin), ám épp ezért slendriánnak hat az, amikor Ficinót angol fordításban citálja (122).

Neagu monográfiája mindezek tükrében fontos munka, ám számos tévedése miatt kellő kritikával és figyelemmel kezelendő. Bár összességében teljesíti azon célokat, melyeket a bevezetőben megígér, a címben megfogalmazott téma, ti. Oláh prózájának és poétikájának bemutatása csak részben valósul meg. A feldolgozott forrásanyag és az itt közreadott forrás- és bibliográfiai közlés azonban jó kiindulási alap lehet egy alapos, új monográfia elkészítéséhez. A szerzőnő összefoglal, ismertet és újabb kutatásokra sarkallja olvasóit. Ezeket a jövőbeli ku-

tatási irányokat sokszor *expressis verbis* meg is fogalmazza: elsősorban a kiadatlan levelek összegyűjtését és ismertetését forszírozza (170).

SZILÁGYI EMÓKE RITA

Simon L. Zoltán, Árkádia kettős tükörben, T. Calpurnius Siculus eklogái, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2009, 187 p. (Apollo Könyvtár, 28)

Titus Calpurnius Siculusról nagyon keveset tudunk, gyakorlatilag semmit. Nagy valószínűség szerint Nero korában élt, tehát a Kr. u. I. század első felében–derekán. Irodalmi tevékenységéről, költészetéről újabban Takács László írt érdemben (*Irodalmi élet a Nero-kori Rómában*, Piliscsaba, PPKE BTK, 2003, 72 l.), aki egyúttal a Calpurnius életének datálására vonatkozó legfontosabb szakirodalmat is összefoglalta. Calpurniusra és bukolikus költészetére irányuló komolyabb, átfogó hazai tudományos kutatások és elemzések – meglepő módon – a legutóbbi időig nem léteztek. (Kivételt képez Borzsák István *Echo Vergilianája*.) Simon Lajos Zoltán mintegy tíz éve megkezdett vizsgálatait, az azokat összefoglaló doktori dolgozata és 2009-ben megjelent, alább ismertetésre kerülő monográfiája tehát már önmagában véve is hiánypótló vállalkozásnak minősül.

Simon Lajos Zoltán könyve a szerző 2006-ban *summa cum laude* minősítéssel megvédett PhD-értekezésének rövidített változata. Simon témavezetői kiváló tanárok, Bollók János (1944–2001) és Szepessy Tibor voltak. Simon L. Zoltán könyvének gerincét Calpurnius hét eklogájának elemzése alkotja. A szerző két vers elemzését (4. és 6. ekloga) korábban már németül is publikálta (*Non vulgare genus. Ekphrasis, literarisches Gedächtnis und Gattungsspezifische Innovation in der sechsten Ekloge des T. Calpurnius Siculus = Acta classica universitatis scientiarum Debreceniensis*, 2007, 57–70.; *Frangere, puer, calamos. Bukolische Allegorie, Panegyrik und die Krise des Dichterberufes in der vierten Ekloge des T. Calpurnius Siculus = Acta antiqua academiae scientiarum Hungaricae*, 2007, 43–98.); Calpurnius 15. századi ha-